

which will ultimately negatively affect its effectiveness and in relation to which it is necessary apply certain prevention, neutralization and elimination measures.

It was revealed that the main threats to the implementation of the idea of participatory democracy in the modern world are: 1) citizens' access to incomplete and false public information and the limits of transparency of public authorities; 2) populism as a tool of political struggle; 3) framework of legal restrictions on civil participation; 4) blurring the responsibility of the state and civil society; 5) complication of the process of making a public decision due to an increase in time and other resources; 6) respect for the opinion of the majority without taking into account the opinion of the minority; 7) low level of education of citizens and experience in the management of public affairs; 8) absenteeism as a result of apolitical and passivity of citizens; 9) corruption at all levels of the power pyramid. It is emphasized that since participatory democracy is a dynamic phenomenon, the list of threats may change over time.

Proposals for overcoming the mentioned threats have been formulated. In the conditions of the existence of a wide list of threats to the implementation of the idea of participatory democracy, it is considered necessary to effectively involve the vast majority of citizens in consensus with the minority in the process of public decision-making through increasing their level of education and media literacy, leveling economic inequality and apoliticalness, ensuring mutual and equal responsibility with the acting authorities under the conditions of reasonable limits of transparency, anti-populism and integrity, guaranteeing legal conditions of influence on public administration (especially with the help of information and communication technologies).

Keywords: democracy, participatory democracy, threats, civic participation, public decision-making, public information.

УДК 340.114:340.12:329.12
DOI 10.31558/2786-5835.2024.2.6

Стаднік Ірина Василівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-8047-3697

Гоцуляк Юрій Вікторович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЛІБЕРАЛІЗМ ТА ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВОВІ ЦІННОСТІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА СПІВВІДНОШЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань співвідношення лібералізму та основоположних правових цінностей в умовах глобальних викликів. Сучасні тенденції розвитку людської цивілізації та забезпечення прав і свобод людини не лише актуалізували питання сутності та змісту лібералізму загалом та правового лібералізму зокрема, а і зумовили потребу в їх теоретичному переосмисленні та більш високому рівні визначеності в контексті взаємодії з системою основоположних правових цінностей з урахуванням змін, що відбулися у суспільстві. Метою статті є узагальнення сучасних підходів до співвідношення фундаментальних положень сучасного лібералізму та основоположних правових цінностей і обґрунту-

вання на цій основі можливих перспектив їх подальшого розвитку. Проведено аналіз основних підходів до визначення сутності та фундаментальних принципів лібералізму загалом та правового лібералізму зокрема. Особливу увагу приділено аналізу співвідношення ліберальних принципів з основоположними правовими цінностями. На основі проведеного аналізу зроблено висновки про існування підтримуючого зв'язку між фундаментальними принципами сучасного лібералізму та основоположними правовими цінностями, оскільки саме різноманітність ліберальних ідей заклала надійний фундамент для визнання та розвитку основоположних правових цінностей (прав і свобод людини, верховенства права, демократії), а необхідність збереження і захисту цих цінностей спонукає ліберальну спільноту до пошуку нових способів подолання викликів та перешкод у сучасному глобалізованому світі. Окреслено конкретні завдання, які постають перед сучасним лібералізмом і потребують першочергового вирішення під час подолання загроз та перешкод на шляху побудови відкритих суспільств, основу функціонування яких складають основоположні правові цінності.

Ключові слова: лібералізм, правовий лібералізм, основоположні правові цінності, правові принципи, правова ідеологія, держава, суспільство.

Постановка проблеми. Прагнення людства до справедливості та забезпечення правопорядку у взаєминах на всіх рівнях (людина – людина, людина – соціум, людина – держава, соціум – держава, держава – держава) знайшло своє втілення у єдності та узгодженості основоположних і невід’ємних цінностей цивілізованого суспільства, до яких належать права і свободи людини, верховенство права та демократія [1; 2; 3]. Наукові розвідки щодо генезису та концептуального оформлення кожного елементу цієї тріади зазвичай супроводжуються аналізом доктрин та ідей, що свого часу утворили ідеологічне підґрунтя формування та розвитку відповідних правових принципів, серед яких не останню роль відіграє лібералізм (від лат. *liberalis* – «вільний, незалежний») як політична доктрина, яка захищає та посилює свободу індивіда бути центральною проблемою політики [4]. Так, верховенство права часто називають ліберальним ідеалом [5, с. 345], природні права і свободи людини – відправною точкою і опорою лібералізму [6, с. 125], а відданість ідеї прав людини і цінності свободи особистості – характерною рисою лібералізму [7, с. 303].

Однак сучасні суспільства переживають глибинну трансформацію, зумовлену комплексом об’єктивних та суб’єктивних факторів, яка викликає тектонічні зсуви в усіх сферах (економіці, політиці, праві, культурі) та впливає на ціннісні орієнтації суспільства загалом і людини зокрема. Як зазначає А. Вулдрідж (A. Wooldridge), «нині стало звичним явище, коли ідеї, які формували й підтримували західні суспільства останні 250 чи більше років, дають збій. Демократія відступає. Лібералізм ледь тримається. Капіталізм утратив свій глянець» [8, с. 7]. Не додає оптимізму в цьому питанні і позиція Я. Басіна (I. Bassin), на думку якого найбільшою проблемою сучасного правового лібералізму є те, що надто багато з нас не можуть знайти слова, щоб описати те, що ми захищаємо: попросить групу студентів – ліберальних юристів сформулювати те, що вони відстоюють, і отримаєте або безладні, непослідовні відповіді, або порожні погляди; ті,

хто відповість, можуть торкнутися питань, починаючи від рівності до можливостей і репродуктивної свободи, але навряд чи зможуть об'єднати ці ідеї під будь-яку послідовну філософську структуру, а тим, у кого є філософська основа, пощастило, якщо вони можуть пояснити її менш ніж 30 000 слів [9]. За таких умов нагальною потребою є переосмислення традиційних ліберальних правових принципів, їх співвідношення з основоположними правовими цінностями з урахуванням тих змін, які відбулися у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти верховенства права та лібералізму неодноразово досліджувалися в літературі. Так, аналізу лібералізму як політичної ідеології присвятили свої роботи Д. Белл (D. Bell), Н. П. Гедікова, О. В. Грищук, Г. М. Куц, Ф. Парвін (P. Parvin), Х. Т. Слюсарчук, С. Шиффрін (S. Shiffrin) та інші. Проблематика правового лібералізму знайшла свій розвиток у роботах К. Вулфа (C. Wolfe), Л. Кальман (L. Kalman), Е. Кауфман (E. Kaufman), О. М. Костенка, М. МакМануса (M. McManus) та інших. Основоположні правові цінності (верховенство права, права і свободи людини, демократія) та їх співвідношення з ліберальними принципами стали предметом дослідження в працях С. П. Головатого, Д. Л. Горовіца (D. L. Horowitz), С. В. Джолоса, Ю. С. Кононенка, Г. П. Корнієнка, Б. Таманаги (B. Tamana), Д. Ф. Б. Такера (D. F. V. Tuskер), Дж. Уолдрона (J. Waldron) та інших. Водночас проведені дослідження не вичерпують зазначеної проблематики, оскільки в умовах глобальних викликів (криза, війна тощо) питання відносин лібералізму та основоположних правових принципів набувають гостроти і потребують додаткового теоретичного осмислення та більш високого рівня визначеності з урахуванням сучасних тенденцій розвитку людської цивілізації та забезпечення прав і свобод людини. Все викладене вище підтверджує актуальність обраної теми дослідження, що й зумовило її вибір.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення сучасних підходів до співвідношення фундаментальних положень сучасного лібералізму та основоположних правових цінностей і обґрунтування на цій основі можливих перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Загалом, як творіння західноєвропейської культури, лібералізм має довгу історію, що зумовило можливість виокремлення етапів його розвитку та обґрунтування різних підходів щодо його генези. Так, Г. М. Куц, оцінюючи загалом концептуальний масив ліберального дискурсу, виділяє в межах традиційного підходу два етапи: 1) класичний лібералізм (XVII–XIX ст.), що зосереджував увагу на проблематиці політичних та економічних свобод індивіда; 2) сучасний лібералізм (кінець XIX – початок XXI ст.), центральною проблемою якого є питання соціальних гарантій прав та свобод індивіда [6, с. 121, 123].

Зі свого боку, В. П. Заблоцький виокремлює три підходи до оцінки генези та масштабів ліберальної традиції: 1) убіквентну (універсалістську), де лібералізм визначається як глибоко притаманна людству тенденція; б) лімітарну, згідно з якою він є системною реакцією на потреби суспільства, що виникає за певних умов (існує у версіях: лімітарно-фіналістській, лімітарно-фаталістській і лімітарно-інфінітивній); 3) акцідентну, де лібералізм розуміється як випадкова «мутація», наслідок унікального збігу соціокультурних обставин. Водночас сам автор вважає «найбільш адекватною лімітарно-інфінітивну позицію, яка трактує лібералізм як специфічний засіб і форму модернізаційної трансформації суспільства» [10, с. 8].

Водночас Н. П. Гедікова зазначає, що «лібералізм – це мінлива і багатогранна ідеологія модернізації, з притаманними для кожної окремо взятої епохи і країни особливостями, що висуває на перший план загальнолюдські цінності: особисту і політичну свободи, базовою умовою яких є економічна свобода, рівність, права, індивідуалізм і автономія особистості й визначення її первинності у відношенні до суспільства і держави, соціально-політичний плюралізм, справедливість; вона наполягає на еволюційному, цивілізованому процесі розвитку інститутів і відносин». За такого розуміння вона доходить висновку щодо залежності (ситуаційності) значення та змісту лібералізму від стадії політичного розвитку країни або цивілізації [11, с. 86–87]. Однак визнання ситуаційності змісту лібералізму, як видається, дещо суперечить тезі авторки щодо набуття сучасним лібералізмом характеру загальнолюдського стандарту внаслідок проникнення його ціннісного ядра у всі сфери людської життєдіяльності [11, с. 48].

На думку дослідників, відсутність єдності у питаннях визначення поняття та змісту лібералізму зумовлюється багатовимірністю цього явища, що знаходить свій прояв в одночасній його репрезентованості у формах: 1) образу і стилю мислення, емоційно-ментальної настанови, світовідношення, аттїтуду; 2) філософського світогляду; 3) різновиду соціальної теорії; 4) політичної ідеології (доктрини); 5) сукупності соціальних практик (інновацій, експериментів, емансипацій); 6) соціально-політичного руху [10, с. 13–14]. І у всіх цих іпостасях він спирається на низку принципів, які не лише визначають сутність ліберального світосприйняття, а й знаходять своє втілення у правових приписах. На думку Г. М. Куц, загалом ядро правового лібералізму було сформоване рядом базисних, взаємопов'язаних між собою принципів, які дали незворотний поштовх для його становлення і сприяли формуванню ліберально-демократичної політичної культури та специфічних політико-ментальних характеристик соціуму [12, с. 82]. Інші дослідники розвивають натуралістичну концепцію правового лібералізму (як альтернативу позитивістській концепції правового лібералізму), визначаючи її як ідеологію, засновану на уявленнях, «що свободою людини є можливість жити за

законами соціальної природи, сполучена із обов'язками, які накладаються на неї цим же законом», а «воля і свідомість законодавця мають виходити з цього, створюючи таке законодавство, що стосується прав людини, яке б якнайкраще узгоджувалося із законами соціальної природи» [13, с. 14–15].

Аналіз наукових розвідок щодо принципів правового лібералізму дає підстави для невтішного висновку щодо відсутності цілісного уявлення про його зміст та сутність, що можна пояснити певною невизначеністю лібералізму як такого. Так, В. І. Кузнецов в якості основних тез (принципів) правового лібералізму називає: 1) наявність у кожного індивіда права на свободи, рівні свободам інших індивідів; 2) верховенство права, яке забезпечує та захищає свободи індивіда в реалізації його власних цінностей, гарантує соціальний порядок і сталість таких основних норм, з якими, незважаючи на розходження в цінностях, може погодитися кожен член суспільства [14, с. 285].

Зі свого боку, визнаючи, що термін «лібералізм» може бути настільки широким, що втрачає сенс, Е. Кауфман позначає категорією «правовий лібералізм» потенціал судів забезпечувати соціальні реформи, а словом «ліберальний» – набір юридичних переконань щодо ролі судів у посередництві відносин між особою та державою. Відповідно в якості основних принципів, які утворюють ядро правового лібералізму, вона виокремлює: 1) права (rights) захищають особистість від держави; 2) суди є належними інститутами для захисту конституційних прав (охоплює дві ідеї: суди є правильними суб'єктами для контролю за відносинами між індивідом і державою; суди повинні захищати індивідів (які мають конституційні права) від волі більшості); 3) Конституція являє собою колективну мораль (конституційні права покладають на державу моральні обов'язки) [15, с. 195–197].

Узагальнення цих підходів дає підстави для припущення щодо існування прямого зв'язку між лібералізмом загалом і правовим лібералізмом зокрема та основоположними правовими цінностями. Однак, звертаючись до цієї проблематики, Б. Таманага заперечує щасливий тріумфірат верховенства права, лібералізму і демократії, оскільки їхні відносини, особливо щодо демократії, позначені антагонізмом. На його думку, верховенство права забезпечує необхідну підтримку демократії, але знову і знову воно також поєднується з лібералізмом проти демократії: лібералізм є домінуючим партнером у цьому аспекті їхніх відносин, використовуючи верховенство права для досягнення ліберальних цілей, і коли останнім загрожує демократія, демократія часто страждає. Підтримуючи політичний лібералізм, Б. Таманага визнає, що права власності є невід'ємною частиною права, а свобода – найвищим благом у суспільствах і для людей, які сповідують ліберальні цінності [16, с. 517, 543]. Розмірковуючи над «темною» стороною взаємин лібералізму та верховенства права, дослідник на конкретних прикладах демонструє, як у сучасних умовах верховенство права було переплетене

в ширшому ліберальному порядку денному з негативними наслідками для демократії: незважаючи на те, що її зміцнення входить до переліку ініціатив розвитку, визначною рисою програм структурної перебудови та належного врядування був відверто антидемократичний спосіб, за яким вони впроваджувалися. Окремо він зазначає, що у контексті міжнародного розвитку домінує нечіткий ланцюг необґрунтованих передбачуваних неоеквівалентностей / причинно-наслідкових зв'язків, а саме: лібералізм дорівнює економічному розвитку, дорівнює верховенству права, дорівнює правам власності [16, с. 539, 541].

Доволі ґрунтовний аналіз сучасного стану лібералізму представлений у роботах А. Краюту (A. Craiuttu), який описує його одночасно як наратив (зосереджений на лібералізмі індивідів від гноблення та дискримінації), як ідеологію (зосереджену навколо понять свободи та індивідуальності) та філософію (встановлює правила та норми для уявлення справедливого суспільства) та зазначає, що є багато способів, за допомогою яких ліберальні цінності і принципи можуть бути підтверджені та захищені, чим зумовлюється існування багатьох форм лібералізму (зокрема старий лібералізм, класичний лібералізм, протолібералізм, лівий лібералізм, радикальний лібералізм, неолібералізм, соціологічний лібералізм, утилітарний лібералізм, лібералізм вігів, ордолібералізм тощо, і це не враховуючи його національні варіанти – англійський, французький, італійський, німецький, іспанський тощо). Вказуючи на три основні обґрунтування лібералізму (прагматичний засіб регулювання насильства, захист індивідуальної гідності та прав, сприяння економічному зростанню та процвітання), він визнає, що ці цілі рідко можуть бути досягнуті одночасно з однаковим ступенем успіху. В чому ж тоді дослідник вбачає переваги лібералізму, що надають йому цінності в сучасному світі? На його думку, до таких належать: 1) жодна версія ліберального світогляду ніколи не стала канонічною і не може незабаром стати домінантною; 2) впізнаваний ступінь єдності та безперервності, що забезпечують його життєздатність і силу (основу лібералізму складають ідеї щодо необхідності приймати та регулювати етичні й матеріальні конфлікти в суспільстві; недовіри та опору владі; віри в людський прогрес і розум, поваги до вільної думки та індивідуальної гідності; боротьби проти відчуження та нетерпимості, захисту будь-яких меншин); 3) боротьба проти фанатизму єдиних цілей, що виражається у відстоюванні плюралізму та фаліблізму. Останнє, як зауважує А. Краюту, супроводжується відкритим визнанням, що лібералізм не має всіх відповідей на нагальні соціальні, політичні та економічні дилеми, однак він, як ще одна форма фаліблізму, має вбудований механізм самокорекції, який став можливим завдяки свободі думки, відкритій критиці та опозиції. Викликає зацікавленість позиція автора щодо ліберальних принципів і цінностей, до яких він відносить зокрема: толерантність, свободу думки, свободу думок і преси, чесну гру, дискусію та

дебати (замість насильства), суд присяжних, гласність процесу та протидію будь-якій формі жорстокості і свавілля. Аксіологічні якості лібералізму проявляються і у визнанні безмежної цінності індивідуальної гідності та свободи, а також ролі ліберальних інститутів у захисті від зловживань владою та приватної власності, протистоянні політичному і релігійному фанатизму, підтримці верховенства права, просуванні економічної свободи [17, с. 7–9].

У ХХ–ХХІ ст. фундаментальні принципи та цінності лібералізму знайшли своє закріплення у основних документах Ліберального Інтернаціоналу, що є асоціацією політичних партій і рухів, груп, організацій, що співпрацюють, і окремих осіб з країн усього світу, які підтримують ліберальні принципи (ст. 1 Конституції Ліберального Інтернаціоналу) [18]. Так, у Брюссельській декларації 1946 р. проголошуються духовна свобода людини, політична свобода та демократія; захист фундаментальних прав людської особистості, впевненість в економічній системі, яка поважає приватну ініціативу, дух підприємництва та відповідальності, а також стверджується, що в умовах зростаючої небезпеки політичної та економічної тиранії надією світу є вільна людина, наділена соціальною та міжнародною свідомістю [19]. Ці принципи отримали подальше закріплення і розвиток у *першій міжнародній декларації ліберальних принципів* – Оксфордському маніфесті 1947 р. (проголошував, що людина – це насамперед істота, наділена силою незалежного мислення та дій, а також здатністю відрізнити добро від зла, повага до людини та сім'ї є справжньою основою суспільства, а держава є лише інструментом громади) [20], Оксфордській ліберальній декларації 1967 р. (окреслювала основні виклики й визначала в якості фундаментального завдання створення та підтримання вільних суспільств на основі непохитної відданості принципам лібералізму) [21], Оксфордському маніфесті 1997 р. (де, серед іншого, зазначалось, що свобода, відповідальність, толерантність, соціальна справедливість і рівність можливостей – це центральні цінності лібералізму, і вони залишаються принципами, на яких має будуватися відкрите суспільство і які вимагають ретельного балансу сильних громадянських суспільств, демократичного уряду, вільних ринків і міжнародного співробітництва) [22] та інших документах.

Як зазначає В. І. Кузнєцов, прибічники правового критицизму активно аналізували та демонстрували суперечності ліберального правового мислення, яке вони вважали відповідальним за спотворення розуміння права та засад його функціонування внаслідок використання безлічі пар риторичних аргументів, що спираються на діаметрально протилежні або дуже відмінні уявлення про людську природу і реалізацію людиною своїх здібностей, а отже розв'язання спірних випадків переважно протилежними або несумісними один з одним способами. Відповідно визнається, що «ліберальні правові системи ... виявляються “невизначеними” в тому сенсі, що вони самі по собі неспроможні забезпечити

ухвалення в їхніх межах рішень на ґрунті проголошеного принципу верховенства права» [14, с. 283–284].

Відповідь на таку критику, як видається, необхідно шукати у відносинах між ціннісним плюралізмом і лібералізмом, які дуже часто протиставляються один одному. І тут заслуговує на увагу позиція Г. Скапі (G. Scapi), на думку якого між ідеями плюралізму та ідеями ліберального суспільства теоретично та практично існує підтримуючий зв'язок. Визнаючи, що плюралізм і лібералізм – це різні поняття і теоретичні традиції, внаслідок аналізу відносин між ними він доходить висновку, що основні принципи, які відстоює плюралізм (ціннісний плюралізм, несумірність і непорівнянність різних цінностей і безліч уявлень про блага), знаходять відповідність і найкраще вписуються в контекст ліберального суспільства, де він (плюралізм) набуває свого специфічного значення, оскільки передбачає, що індивіди повинні бути вільними визнавати і слідувати всім справжнім цінностям, в які вони вірять. До того ж він доводить, що є низка принципів, які спільно підтримуються лібералізмом і плюралізмом та найкраще реалізуються на місцях у контексті ліберального плюралістичного суспільства, зокрема визнання: особистої автономії як для індивідів, так і для груп; вільного вибору індивідів; важливості групової свободи, відмінностей і різноманітності між групами, а також самовизначення на основі того, що, на їхню думку, надає цінності та сенсу їхньому життю [23, с. 120, 126].

За словами А. Краюту, лібералізм завжди був вільним, відкритим для інтерпретацій та аргументів, сприйнятливим до часткової реконструкції чи переосмислення, і, ймовірно, таким він залишиться в майбутньому. В цьому можна вбачати слабкість лібералізму, однак автор наголошує (і цілком обґрунтовано), що в цьому його сила: він має не один, а кілька стовпів і вимірів (правовий, політичний, економічний, культурний, моральний і релігійний), ослаблення, зміна або зникнення одного або двох з яких не буде достатнім для того, щоб оголосити лібералізм загально мертвим назавжди, оскільки це не зачепить весь корпус ліберальних теорій [17, с. 9].

Висновки. В сучасному світі лібералізм залишається найбільш обговорюваною політико-правовою доктриною (ідеологією), а слова «ліберал», «ліберальний» набувають різних (іноді протилежних) конотацій, залежно від світогляду того, хто бере участь у дискусії. Беззаперечним є визнання багатовимірності лібералізму, однак оцінки такої його властивості є діаметрально протилежними: хтось вбачає в цьому його слабкість, пророкуючи швидку загибель, а хтось, навпаки, вважає це його сильною стороною і прогнозує посилення його ролі у вирішенні глобальних проблем людства. В контексті ж заявленої теми дослідження проведений аналіз дав змогу дійти таких висновків. Узагальнення сучасних підходів до співвідношення фундаментальних положень сучасного лібералізму та

основоположних правових цінностей свідчить про існування підтримуючого зв'язку між ними. Саме різноманітність ліберальних ідей заклала надійний фундамент для визнання та розвитку основоположних правових цінностей (прав і свобод людини, верховенства права, демократії). Зі свого боку, необхідність збереження і захисту цих цінностей спонукає ліберальну спільноту до пошуку нових способів подолання викликів та перешкод у сучасному глобалізованому світі. І великою перевагою сучасного лібералізму, як видається, є визнання, що немає такого поняття остаточного вирішення проблем людства; жоден «рай на землі» неможливий, а зрозуміле бажання людини назавжди вирішити труднощі є корінням тоталітаризму. І відданість фундаментальним ліберальним принципам та цінностям не виключає відходу від старих шляхів під впливом нових чинників, щоб зробити їх придатними для нових і різноманітних форм ліберально-демократичного суспільства, держави та економіки, тепер і в майбутньому [24]. Щодо можливих перспектив їх подальшого розвитку видається доцільним підтримати тих науковців, які наголошують, що адаптивна стійкість лібералізму доведена самою історією, завдяки принциповій турботі лібералів про збереження здорового балансу між крайнощами, золотої середини, яка протистоїть фанатизму, сектантству та догматизму. У світі швидких змін і зростаючих викликів, де навіть прибічники авторитарних (тоталітарних) режимів на словах підтримують ліберальні цінності, усі люди мають право прагнути більше свободи та гідності, кращих умов життя та більшої безпеки, що безальтернативно вимагає утвердження основоположних правових цінностей. Однак вирішення цих завдань вимагає від лібералізму уникнення «темних» сторін (за влучним висловленням Б. Таманаги) у відносинах з верховенством права, позбавлення надмірної пихатості (на чому, зокрема, наголошує А. Краюту) і здорової реакції на критику. Лише за таких умов можливо забезпечити побудову та розвиток відкритих суспільств, заснованих на основоположних правових цінностях.

Список використаних джерел

1. 2005 World Summit Outcome: draft resolution referred to the High-level Plenary Meeting of the General Assembly: UN. General Assembly (59th sess.: 2004–2005). 20 September 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/556532?ln=en>
2. Treaty on European Union: Maastricht, 07 February 1992. URL: https://europa.eu/european-union/sites/default/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
3. Статут Ради Європи: від 05.05.1949 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. С. 215. Ст. 1733.
4. Liberalism / Н. К. Girvetz, R. Dagger, K. Minogue, T. Ball. *Encyclopedia Britannica*. 14 November 2024. URL: <https://www.britannica.com/topic/liberalism>
5. Foran M. Legality without liberalism: The rule of law and the environmental emergency. *Edinburgh Law Review*. 2023. Vol. 27(3). P. 345–363. DOI: 10.3366/elr.2023.0851.

6. Куц Г. Лібералізм класичний і сучасний: спільне та відмінне. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 5(49). С. 120–130. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kuts_liberalizm.pdf
7. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Актуальні проблеми політики*. Одеса: Фенікс, 2018. Вип. 61. С. 295–304. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f939fa9-1939-497e-afe2-b49804efaaeb/content>
8. Вулдрідж А. Влада гідних. Як меритократія створила сучасний світ / пер. з англ. К. Діса. Київ: Наш Формат, 2024. 480 с.
9. Bassin I. A Challenge for Legal Liberalism. *Harvard Law & Policy Review*. URL: <https://journals.law.harvard.edu/lpr/online-articles/a-challenge-for-legal-liberalism/>
10. Заблоцький В. П. Сучасний лібералізм: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 35 с.
11. Гедікова Н. П. Ідейні та політико-правові засади лібералізму: українська перспектива: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2010. 430 с.
12. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейському просторі: політико-ментальний вимір. *Актуальні проблеми політики*. Одеса: Фенікс, 2017. Вип. 59. С. 73–85.
13. Костенко О., Костенко О. Права людини і правовий лібералізм (про співвідношення категорій прав і обов'язків людини у світлі соціально-натуралістичної концепції права). *Вісник Національної академії прокуратури*. 2010. № 2. С. 13–17.
14. Кузнецов В. І. Філософія права. Історія та сучасність: навчальний посібник. Київ: ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант», 2003. 382 с.
15. Kaufman E. The New Legal Liberalism. *University of Chicago Law Review*. 2019. Vol. 86, № 187. P. 187–215.
16. Tamanaha B. Z. The Dark Side of the Relationship between the Rule of Law and Liberalism. *NYU Journal of Law and Liberty*. 2008. Vol. 33. P. 516–547.
17. Craiutu A. Why Are So Many Western Intellectuals Abandoning Liberalism and What Can We Do About It? *Journal of Contextual Economics – Schmollers Jahrbuch*. Berlin: Duncker & Humblot, 2022. Vol. 142, iss. 1. P. 1–20. DOI/10.3790/schm.142.1.1.
18. Constitution: amended and adopted by the 75th Anniversary Congress (30 June – 3 July 2022, Sofia, Bulgaria). *Liberal International*. URL: <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/governing-constitution/>
19. Declaration of Brussels – 1946. (16 June 1946, Brussel, Belgian). *Liberal International*. URL: <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/declaration-brussels-1946/>
20. Oxford Manifesto – 1947. *Liberal International*. URL: <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/oxford-manifesto-1947/>
21. Liberal Declaration of Oxford–1967 (2 September 1967, Oxford, UK). *Liberal International*. URL: <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/liberal-declaration-oxford-1967/>
22. Oxford Manifesto – 1997: The Liberal Agenda for the 21st Century: adopted by the 48th Congress of Liberal International (27–30 November 1997, Oxford, UK). *Liberal International*. URL: <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/oxford-manifesto-1997/>
23. Sqapi G. Value Pluralism and Liberalism: A Conflictual or a Supportive Connection between Them? *Social Studies*. 2023. Vol. 17, № 1(61). P. 119–125.

24. Liberal Appeal of Rome – 1981: approved at the 34th Annual Congress (24–25 September 1981 Rome, Italy). *Liberal International*. URL: <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/liberal-appeal-rome-1981/>

Iryna Stadnik, Yurii Hotsuliak. Liberalism and fundamental legal values: a modern view of the relationship

The article is devoted to the study of topical issues of the correlation of liberalism and fundamental legal values in the context of global challenges. Modern trends in the development of human civilization and the provision of human rights and freedoms have not only actualized the issues of the essence and content of liberalism in general and legal liberalism in particular, but also necessitated their theoretical rethinking and a higher level of certainty in the context of interaction with the system of fundamental legal values, taking into account the changes that have occurred in society. The aim of the article is to generalize modern approaches to the correlation of the fundamental provisions of modern liberalism and fundamental legal values and to substantiate on this basis possible prospects for their further development. An analysis of the main approaches to determining the essence and fundamental principles of liberalism in general and legal liberalism in particular is carried out. Special attention is paid to the analysis of the correlation of liberal principles with fundamental legal values. Based on the analysis, the conclusion is made about the existence of a supporting connection between the fundamental principles of modern liberalism and fundamental legal values, since it is the diversity of liberal ideas that laid a reliable foundation for the recognition and development of fundamental legal values (human rights and freedoms, the rule of law, democracy), and the need to preserve and protect these values inspires the liberal community to search for new ways to overcome challenges and obstacles in the modern globalized world. The thesis is supported that commitment to fundamental liberal principles and values does not exclude departure from old ways under the influence of new factors in order to make them suitable for new and diverse forms of liberal-democratic society, state and economy. Specific tasks that face modern liberalism and require priority solutions in overcoming threats and obstacles to building open societies, the basis of the functioning of which are fundamental legal values.

Keywords: liberalism, legal liberalism, fundamental legal values, legal principle, legal ideology, state, society.